

1. Latvijai saistošie starptautiskie līgumi bērnu tiesību aizsardzībā

Latvijas valsts atzīst un aizsargā bērna tiesības saskaņā ar [Latvijas Republikas Satversmi](#), likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Latvijas institūcijas nav atbildīgas par Latvijai nesaistošo starptautisko līgumu ievērošanu, tomēr ir tiesīgas tos izmantot kā tiesību palīgavotu, ja uzskata to par nepieciešamu, lai noskaidrotu kādas konkrētas tiesību normas satura attīstību.

Saskaņā ar Latvijā pieņemto kārtību Latvijas noslēgto un ratificēto starptautisko līgumu normas ir nacionālās tiesību sistēmas sastāvdaļa.

Latvijas likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās normas starptautisko tiesību normām (*sk. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta sprieduma lietā Nr. [2000-03-01](#)*). Starptautisko līgumu normas ir jāizmanto Latvijas Republikas Satversmē ietverto pamattiesību iztulkošanai. Likumdevēja mērķis bija panākt Latvijas Republikas Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautisko tiesību normām (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. [2004-18-0106](#)*).

Kolīziju gadījumā ir piemērojamas starptautiskā līguma normas, jo Latvijas Republikas Saeimas apstiprināto starptautisko līgumu normām ir augstāks juridiskais spēks nekā Latvijas likumu normām.

Latvijai ir saistoši vairāki starptautiskie līgumi bērnu tiesību aizsardzībā, kas ir noslēgti ar dažādiem starptautisko tiesību subjektiem – Apvienoto Nāciju Organizāciju (turpmāk - ANO) un Eiropas Padomi.

Starptautiskajos līgumos bērni ir tiesību subjekti, nevis tikai aizsardzības objekti. Bērni ir visu cilvēktiesību saņēmēji, kā arī īpaša regulējuma subjekti, ņemot vērā viņu raksturīgās īpatnības.

1.1. ANO starptautiskie līgumi un deklarācijas

ANO ir pieņēmusi un Latvija ir ratificējusi vairākus starptautiskus līgumus.

ANO 1948. gada [Vispārējā cilvēktiesību deklarācija](#) ir bieži pieminēta, tomēr tā nav starptautisks līgums, bet ANO Ģenerālās Asamblejas apstiprināts deklaratīvs dokuments.

Deklarācija apkopo visu civilizēto pasaules valstu akceptētās starptautisko paražu tiesību normas.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. panta otrā daļa un 26. panta trešā daļa nosaka, ka mātēm un bērniem ir tiesības uz īpašu aizsardzību un palīdzību. Visiem bērniem – gan laulībā, gan ārpus laulības dzimušajiem – ir jāsaņem vienāda sociālā aizsardzība. Vecākiem ir pirmtiesības izvēlēties, kāda veida izglītību iegūs viņu bērni.

Uz Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas bāzes vēlāk ANO tika izstrādāti starptautiskie līgumi, kas atšķirībā no deklarācijas ir normatīvi un juridiski saistoši.

Piemēram, 1966. gadā ANO pieņēma [Starptautisko paktu par pilsoņu un politiskajām tiesībām](#) un [Starptautisko paktu par ar ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām](#).

Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 18., 23. un 24. pants paredz, ka valstis apņemas cienīt vecāku un attiecīgos gadījumos likumīgo aizbildņu brīvību nodrošināt savu bērnu reliģisko un tikumisko audzināšanu saskaņā ar savu pārlicību. Laulības šķiršanas gadījumā jāparedz nepieciešamā ikviena bērna aizsardzība. Katram bērnam bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa vai dzimšanas – ir tiesības uz tādiem aizsardzības līdzekļiem, kādus no viņa ģimenes, sabiedrības un valsts pieprasa viņa kā mazgadīgā statuss. Katrs bērns nekavējoties pēc viņa dzimšanas jāreģistrē, un viņam jānodod vārds. Katram bērnam ir tiesības uz pilsonības iegūšanu.

Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām izpildi uzrauga ANO Cilvēktiesību komiteja, kuras lēmumiem ir autoritatīvas interpretācijas, bet ne tiesas nolēmuma spēks.

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10., 12., 13. pants nosaka, ka valstij jānodrošina iespējami plašāka aizsardzība un palīdzība ģimenei, kas ir dabiska sabiedrības pamatsūniņa, it sevišķi tās dibināšanas posmā un kamēr tās pienākums ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. Īpaši aizsardzības un palīdzības pasākumi jāveic attiecībā uz visiem bērniem un pusaudžiem bez jebkādas diskriminācijas vecāku dēļ vai citām pazīmēm. Bērni un pusaudži jāpasargā no ekonomiskās un sociālās ekspluatācijas. Par viņa darba izmantošanu sfērā, kas kaitīga viņu tikumībai un veselībai vai apdraud dzīvību, vai

var traucēt viņu normālu attīstību, likumā jāparedz sods. Turklāt valstīm jānosaka vecuma ierobežojums, kad algota bērnu darba izmantošana aizliegta, un likumā jāparedz sods par šādu izmantošanu. Valstīm jānodrošina nedzīvi dzimušo skaita un bērnu mirstības samazināšanās un bērnu veselīga attīstība. Valstis apņemas cienīt vecāku un attiecīgos gadījumos likumīgo aizbildņu brīvību izvēlēties saviem bērniem ne vien valsts varas orgānu dibinātās skolas, bet arī citas skolas, kas atbilst tam izglītības prasību minimumam, kādu var noteikt vai apstiprināt valsts, un brīvību sekmēt savu bērnu reliģisko un tikumisko audzināšanu saskaņā ar savu pārliecību.

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām izpildi uzrauga ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kuras lēmumiem arī ir autoritatīvas interpretācijas, bet ne tiesas nolēmuma spēks.

1989. gadā ANO pieņēma [Bērnu tiesību konvenciju](#), kura ir viens no būtiskākajiem starptautiskajiem līgumiem attiecībā uz bērnu tiesībām. ANO Bērnu tiesību konvencijai ir arī divi papildu protokoli, kas abi tika pieņemti ANO Ģenerālajā asamblejā 2000. gadā un kuriem pievienojusies arī Latvija: Papildu protokols par bērnu iesaistīšanos bruņotos konfliktos un Papildu protokols par tirdzniecību ar bērniem, bērna prostitūciju un bērna pornogrāfiju. ANO Bērnu tiesību konvencija nosaka vispārējas bērnu tiesības un pienākumus, kā arī aicina valstis nodrošināt bērniem augstu aizsardzības līmeni un iespēju izmantot viņu tiesības visos aspektos, kas skar viņu dzīvi.

ANO Bērnu tiesību konvencija un tās fakultatīvie protokoli ir bērna tiesību veicināšanas un aizsardzības standarts un satur visaptverošu starptautisku tiesību standartu kopumu bērnu aizsardzībai un bērnu labklājības nodrošināšanai.

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvenciju pret katru bērnu jāizturas ar cieņu un kā pret unikālu un vērtīgu cilvēku ar individuālu personību, atšķirīgām vajadzībām, interesēm un privātumu, pienācīgi ievērojot bērna līdzdalības tiesības. Bērni tiek iesaistīti lēmumu pieņemšanā, kas attiecas uz viņiem, tostarp bērnu aizsardzības stratēģiju, politiku, programmu un pakalpojumu izstrādē, uzraudzībā un novērtēšanā. Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas ietver prevencijas pasākumus. Tas var ietvert valsts tiesību aktu pieņemšanu, kas aizliedz visa veida vardarbību pret bērniem visos apstākļos, politikas pasākumus, kas veicina bērnu tiesības, informētību un bērnu, vecāku un sabiedrības izglītošanu kopumā, proaktīvu politiku un

informatīvus pasākumus, jo īpaši attiecībā uz diskriminētām grupām, vecāku un ģimeņu atbalstu, universālus un mērķtiecīgus sociālos pakalpojumus, integrētas stratēģijas bērnu nabadzības mazināšanai, mehānismus, kā bērni var pieprasīt savas tiesības, saikni ar citām politikas jomām, rūpīgu un sistemātisku datu vākšanu. Ģimeniska vide bērnu aprūpē un aizsardzībā tiek atzīta un atbalstīta, izmantojot universālus un mērķtiecīgus pakalpojumus katrā intervences posmā, jo īpaši ar profilaksi.

ANO Bērnu tiesību konvencijā nav noteikta tiesību hierarhija. Visas tajā paredzētās tiesības ir bērna interesēs, un nevienas tiesības nedrīkst mazināt, negatīvi interpretējot to, kas ir vai nav bērna interesēs.

ANO Bērnu tiesību konvencijā ir ietverti vairāki principi, bet kā pamatprincipus var nosaukt četrus. Tie caurauž visas ANO Bērnu tiesību konvencijas piemērošanu, īstenošanu un interpretāciju un ir visu tiesību un katra panta pamatā. Praksē šie četri principi ir savstarpēji saistīti, tos nevar piemērot, neņemot vērā citus, un tie ir jāsaprot gan kā normatīvi (tiesības), gan kā vadlīnijas rīcībai.

Šie četri pamatprincipi veicina vispārēju attieksmi pret bērniem un viņu tiesībām. Tie ir balstīti uz priekšstatu, ka arī bērni ir vienlīdzīgi kā cilvēki un mērķis ir nodrošināt bērna holistisku fizisko, psiholoģisko, morālo un garīgo integritāti un veicināt cieņu pret viņu kā pret cilvēku. Šie principi jāinterpretē un jāīsteno dinamiski, atbilstoši izvērtējot konkrētos apstākļus.

[1] Diskriminācijas aizliegums – visiem bērniem ir jābauda savas tiesības, un viņi nekad nedrīkst tikt pakļauti nekādai diskriminācijai. Bērnu diskriminācija ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc tiek pārkāptas viņu tiesības. Raugoties uz tiesībām no šīs perspektīvas, var atklāt aizspriedumus un uzskatus, kas izraisa netaisnīgu attieksmi. Bērni saskaras ar visa veida diskrimināciju, piemēram, vecuma, dzimuma, invaliditātes, nabadzības vai sociālā statusa dēļ. Pienākums nodrošināt iespēju vienlīdzību starp bērniem ir izteikts ANO Bērnu tiesību konvencijas 2. pantā, kura pirmajā daļā teikts: "Dalībvalstis respektē un nodrošina visas šajā konvencijā paredzētās tiesības ikvienam bērnam, uz kuru attiecas to jurisdikcija, bez jebkādas diskriminācijas un neatkarīgi no bērna, viņa vecāku vai aizbildņu rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģiskās piederības, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa un dzimšanas apstākļiem vai jebkādiem citiem

apstākļiem.” ANO Bērnu tiesību komitejas (turpmāk - komiteja) 12. vispārējā komentārā Nr. 12 (2009) sniegts izvērstis diskriminācijas aizlieguma skaidrojums. Komiteja uzsver, ka dalībvalstis veic atbilstošus pasākumus, lai katram bērnam garantētu tiesības brīvi paust viņa viedokli un lai šo viedokli pienācīgi ņemtu vērā bez diskriminācijas rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģiskās piederības, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa un dzimšanas apstākļiem vai jebkādiem citiem apstākļiem. Dalībvalstis novērš diskrimināciju, tostarp pret neaizsargātām vai atstumtām bērnu grupām, lai nodrošinātu, ka bērniem ir garantētas to tiesības tikt uzklautiem un dota līdzvērtīga iespēja ar citiem bērniem iesaistīties visu to jautājumu risināšanā, kas viņus skar. Diskriminācijas aizliegums ir vispārīgs un attiecas uz jebkuru procesu un jomu. Komiteja īpaši uzsver, ka bērnam ir tiesības tikt aizsargātam pret visa veida vardarbību un dalībvalstīm ir pienākums garantēt šīs tiesības visiem bērniem bez diskriminācijas. Tāpat komiteja uzsver, ka līdzdalībai ir jābūt iekļaujošai, ir jānovērš pastāvošie diskriminācijas modeļi un ir jāuzlabo atstumtu bērnu, tostarp gan zēnu, gan meiteņu, iespējas iesaistīties. Bērni nav homogēna grupa, un līdzdalībai ir jābūt tādai, ar ko visiem nodrošina vienādas iespējas, nediskriminējot neviena iemesla dēļ. Turklāt ir jānodrošina, ka programmas ir kulturāli piemērotas bērniem no visām kopienām. Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvenciju dalībvalstīm ir nepārprotams un tūlītējs juridiskais pienākums ieguldīt līdzekļus, lai likvidētu juridiskos, politiskos, ekonomiskos, sociālos un kultūras šķēršļus, kas šobrīd diskriminē bērnus.

[2] Bērna labākās intereses – bērna interesēm ir jābūt galvenajām interesēm visos jautājumos, kas viņus skar, lai viņi varētu pilnībā izmantot savas tiesības. Šis princips izteikts ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. pantā, kura pirmajā daļā teikts: “Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.” ANO Bērnu tiesību konvencija nepārprotami atsaucas uz bērna interesēm arī citos pantos: 9. pantā — par bērna šķiršanu no vecākiem, 10. pantā — par ģimenes atkalapvienošanu, 18. pantā — par vecāku pienākumiem, 20. pantā — par bērna izņemšanu no ģimenes vides un alternatīvu aprūpi, 21. pantā — par adopciju, 37. panta c) apakšpunktā — par bērna šķiršanu no vecākiem laikā, kamēr vecāks vai

vecāki atrodas ieslodzījuma vietā, 40. panta 2. punkta b) apakšpunkta iii) daļā — par procesuālajām garantijām, tostarp vecāku klātbūtni, tiesas sēdēs krimināllietās saistībā ar bērnu izdarītiem likumpārkāpumiem. Plašāku informāciju par bērna labākajām interesēm skatīt zemāk apakšnodaļā “Latvijas nacionālais tiesiskais regulējums bērnu tiesību aizsardzībā”.

[3] Tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību – lai pārējām bērnu tiesībām būtu nozīme, bērniem ir jābūt dzīviem un veseliem. Attīstība ir viens no daudzu ANO Bērnu tiesību konvencijas tiesību galvenajiem mērķiem, piemēram, viens no izglītības mērķiem (ANO Bērnu tiesību konvencijas 29. pants) ir bērna personības, talantu un garīgo un fizisko spēju attīstīšana līdz pilnvērtīgam potenciālam. ANO Bērnu tiesību konvencija sniedzas tālāk nekā tikai tiesību piešķiršana bērniem netikt nogalinātiem; tas ietver tiesības uz izdzīvošanu un attīstību, kas ir formulētas ANO Bērnu tiesību konvencijas 6. pantā: "Dalībvalstis atzīst, ka ikvienam bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvību. Dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu ikviena bērna izdzīvošanu un attīstību."

ANO Bērnu tiesību konvencijas 6.pants ir cieši saistīts ar 19.pantu, kas nosaka, ka dalībvalstīm ir jāveic visi attiecīgie likumdošanas, administratīvie, sociālie un izglītības pasākumi, lai ikvienu bērnu aizsargātu pret fizisku vai psiholoģisku vardarbību, miesas bojājumiem vai nežēlīgu, nevērīgu vai nolaidīgu izturēšanos, sliktu izturēšanos vai ekspluatāciju, tostarp pret seksuālu izmantošanu, kamēr viņš ir vecāku vai jebkura cita likumiskā pārstāvja aprūpē.

Komiteja Vispārējā komentārā Nr. 13 (2011) par bērnu tiesībām būt brīvam no visu veidu vardarbības noteic, ka aizsardzības pasākumiem pret vardarbību jāparedz efektīvas procedūras sociālo programmu ieviešanai, lai nodrošinātu nepieciešamo atbalstu bērnam un personām, kas par viņu rūpējas, kā arī citus pasākumus, lai nepieļautu vardarbības gadījumus un tos identificētu, par tiem paziņotu, nodotu izskatīšanai, veiktu izmeklēšanu, sniegtu bērniem nepieciešamo aprūpi un kontrolētu turpmākās norises, kā arī vērstos tiesā. ANO Vispārējā komentāra Nr.13 (2011) 4.pantā ir iezīmēts arī vardarbības definīcijas pamats, kas noteic, ka ar terminu “vardarbība” saprot “fizisku vai psiholoģisku vardarbību, miesas bojājumus vai nežēlīgu, nevērīgu vai nolaidīgu izturēšanos, sliktu izturēšanos vai ekspluatāciju, tostarp seksuālu vardarbību”. Turklāt tiek uzsvērts, ka izvēloties terminu “vardarbība” šajā vispārējā

komentārā, tas nekādā ziņā nav jāinterpretē kā veids, kā mazināt ietekmi, ko rada nefiziskas, netišas kaitējuma formas, piemēram, nolaidība un psiholoģiska ietekmēšana. Vienlaikus tiek uzsvērts (15.punkts), ka vardarbībai pret bērniem ir postošas sekas, kas atstāj ietekmi uz bērnu izdzīvošanu un attīstību. Šajā punktā ietverts visaptverošs skaidrojums par kaitīgajām sekām, ko vardarbība atstāj uz bērnu ilgtermiņā un īstermiņā, proti, ka tie ir gan miesas bojājumi, fiziskas veselības problēmas (piemēram, augšanas problēmas, plaušu, sirds, aknu un seksuāli transmisīvas slimības), gan kognitīvo spēju pasliktināšanās (piemēram, vājš sniegums skolā un darbā), psiholoģiskas un emocionālas sekas (piemēram, atraidījuma un pamestības sajūta, vāja pieķeršanās, emocionāla trauma, bailes, nemiers, nedrošība un pazemināts pašnovērtējums), gan garīgas veselības problēmas (piemēram, nemiers un depresīvi traucējumi, halucinācijas, atmiņas traucējumi un pašnāvības mēģinājumi), gan veselību apdraudoša uzvedība (piemēram, atkarību izraisošu vielu pārmērīga lietošana un agra dzimumdzīves sākšana). Norādīts, ka vardarbība atstāj sekas uz bērna attīstību un uzvedību (piemēram, skolas neapmeklēšana un agresīva, antisociāla, destruktīva uzvedība attiecībā uz sevi un attiecībās ar citiem) var izraisīt attiecību pasliktināšanos, izslēgšanu no skolas un nonākšanu konfliktā ar likumu. Turklāt pret bērnu vērsta vardarbība palielina turpmākas viktimizācijas risku un vardarbīgas pieredzes uzkrāšanos, tostarp vēlāk vardarbību starp intīmo attiecību partneriem.

Bērnu (cilvēku) tirdzniecība ir viens no tiesību uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību pārkāpuma veidiem. Bērnu tirdzniecība ir saistīta ar bērnu vervēšanu, pārvadāšanu un pārvietošanu peļņas nolūkā. Bērnu komerciāla seksuāla izmantošana var izpausties dažādos veidos, ieskaitot bērna piespiešanu nodarboties ar prostitūciju vai cita veida seksuālām darbībām vai bērnu pornogrāfiju. Bērnu tirdzniecība var būt saistīta arī ar piespiedu darbu vai pakalpojumiem, verdzību vai verdzībai līdzīgām darbībām, piespiedu laulību, orgānu izņemšanu, nelikumīgu starptautisku adopciju, izmantošanu ubagošanā u.c.

Latvija ir pievienojusies [ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokolam par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to](#) (saukts arī par Palermo protokolu).

Palermo protokols izceļ trīs pamatelementus cilvēku tirdzniecības fakta identificēšanai: (1) akts — kas tiek darīts, proti, vervēšana, pārvietošana, izvešana u.tml., (2) darbības veids —

kā tas tiek darīts - spēka draudi vai lietošana, piespiešana, nolaupīšana, krāpšana, maldināšana, ļaunprātīga varas izmantošana vai ievainojamība vai maksājumu vai labumu piešķiršana personai, kas kontrolē upuri; (3) darbības mērķis — ekspluatācija, kas ietver prostitūciju, seksuālu izmantošanu, piespiedu darbu, verdzību vai līdzīgu praksi, kā arī orgānu izņemšanu.

Latvijas Republikas [Krimināllikuma](#) 154.¹ pantā paredzēta kriminālatbildība par cilvēku tirdzniecību, tai skaitā, ja cilvēku tirdzniecība izdarīta pret nepilngadīgo. [Krimināllikuma](#) 154.² pantā sniegts cilvēku tirdzniecības jēdziens: cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana, izmitināšana vai saņemšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās ievainojamības vai bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais. Nepilngadīgā vervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana, izmitināšana vai saņemšana ekspluatācijas nolūkā atzīstama par cilvēku tirdzniecību arī tādā gadījumā, ja tā nav saistīta ar jebkuru no iepriekš minēto līdzekļu izmantošanu.

Efektīvu pasākumu veikšanai, lai novērstu un apkarotu cilvēku tirdzniecību, jo sevišķi sieviešu un bērnu, ir nepieciešama visaptveroša starptautiska pieeja izcelsmes, tranzīta un galamērķa valstīs, kura ietver pasākumus, lai novērstu šādu tirdzniecību, sodītu personas, kas ar to nodarbojas un aizsargātu šādas tirdzniecības upurus, kā arī viņu starptautiski atzīto cilvēktiesību aizsardzību.

Veicinošie faktori bērnu tirdzniecībā var būt daudzveidīgi un sarežģīti, un tie atšķiras atkarībā no valsts, kultūras, ekonomikas un citiem apstākļiem. Tomēr daži no visbiežāk sastopamajiem veicinošajiem faktoriem ir nabadzība, sociālie apstākļi (diskriminācija, vardarbība u.c.), migrācija, korupcija tiesu sistēmā un policijas darbībā.

[4] Bērna līdzdalība un uzklausišana – tā ir būtiska ANO Bērnu tiesību konvencijas dimensija, jo, lai zinātu, kas patiesībā ir bērna interesēs, viņam jābūt iespējai formulēt savu viedokli un viņa viedoklis ir jāciena un jāvērtē. Visiem bērniem ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Princips ir formulēts ANO Bērnu tiesību konvencijas 12. panta pirmajā daļā: “Dalībvalstis nodrošina, lai ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, būtu tiesības

brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.” Bērna viedoklis ir jāņem vērā atkarībā no viņa vecuma un brieduma pakāpes (sk. ANO Bērnu tiesību konvencijas 5. pantu). Plašāku informāciju par bērna līdzdalību skatīt e-moduļa nodaļā “Bērna līdzdalības princips”.

ANO Bērnu tiesību konvencijas izpildi uzrauga komiteja, kuras lēmumiem ir autoritatīvs raksturs attiecībā uz ANO Bērnu tiesību konvencijas tiesību normu skaidrošanu.

Latvijai ir pienākums sniegt komitejai periodiskus ziņojumus par pasākumiem, ko tā veikusi ANO Bērnu tiesību konvencijā atzīto tiesību nostiprināšanai, un par progresu, kas sasniegts šo tiesību realizēšanā. Pirmo ziņojumu Latvija iesniedza divu gadu laikā pēc ANO Bērnu tiesību konvencijas stāšanās spēkā 1992.gadā 14.aprīlī. Pēc tam ziņojums jāsniedz reizi piecos gados. Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvenciju dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt savu ziņojumu publisku pieejamību savās valstīs. Latvijas ziņojumi ir pieejami [Ārlietu ministrijas tīmeklī vietnē](#).

Lai arī iepriekš minēto ANO komiteju apsvērumi tieši nav juridiski saistoši, tie norāda uz starptautiskajos paktos un ANO Bērnu tiesību konvencijā ietverto tiesību normu tvērumu. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka komiteju sniegti apsvērumi ir ņemami vērā starptautisko līgumu normu interpretēšanā un piemērošanā ([SKA – 184/2012](#)).

ANO Bērnu tiesību konvencija ir svarīgs instruments, lai stiprinātu bērnu tiesības Latvijas tiesiskajā regulējumā un institūciju praksē. Bērna tiesību komitejas secinājumi ir pamats izmaiņām valsts politikā, likumdošanā un praksē.

ANO Bērnu tiesību konvencijai ir plaša ietekme un nozīme. Uz ANO Bērnu tiesību konvenciju atsaucas arī Eiropas Padomes un Eiropas Savienības institūcijas. ANO Bērnu tiesību konvenciju piemēro ne tikai valstu iestādes un tiesas, bet arī Eiropas Savienības Tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kas interpretē un piemēro bērnu tiesības konkrētos gadījumos. Konvencija ir arī svarīgs instruments sadarbībai starp Eiropas Savienību un citiem reģioniem un organizācijām, kas veicina bērnu labklājību un aizsardzību pasaulē.

1.2. Eiropas Padomes starptautiskie līgumi

Eiropas Padome ir pieņēmusi un Latvija ir ratificējusi vairākus starptautiskus līgumus, kas regulē bērna tiesības un to aizsardzību, piemēram, [Konvencija par ārlaulībā dzimušo bērnu](#)

[tiesisko statusu](#), [Konvencija par bērnu adopciju](#), [Konvencija par saskarsmi ar bērniem](#), [Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību](#) (Lanzarotes konvencija).

Vissvarīgākais Eiropas reģiona nozīmes starptautiskais līgums ir 1950. gada [Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija](#). Konvencijai ir arī vairāki papildu [protokoli](#), kuriem ir tāds pats statuss kā konvencijai un kas veido tās neatņemamu daļu (Latvija nav ratificējusi pilnīgi visus protokolus). Konvencijai ir divu veidu protokoli: institucionāla un procesuāla rakstura, kas attiecas uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas procesu, un materiāltiesiska rakstura, kas paplašina konvencijā garantēto cilvēktiesību loku.

Bērna tiesības noteiktas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2. (tiesības uz dzīvību), 3. (spīdzināšanas vai cietsirdīgas vai pazemojošas attieksmes aizliegums), 4. (verdības un piespiedu darba aizliegums), 5. (brīvība un drošība), 6. (tiesības uz taisnīgu tiesu), 8. (privātās un ģimenes dzīves aizsardzība), 10. (vārda brīvība), 14. (diskriminācijas aizliegums) pantā un 1. protokola 2. pantā (tiesības uz izglītību). Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7. protokola 5. pantā tieši noteikts, ka laulātajiem ir jābūt vienlīdzīgiem savās tiesībās un atbildībā, kurai gan laulāto starpā, gan viņu attiecībās ar bērniem ir privāta likuma raksturs, attiecībā uz laulību, tās laikā un pēc tās šķiršanas. Šis pants neattur valstis no tādu pasākumu veikšanas, kas nepieciešami, lai aizstāvētu bērnu intereses.

Nozīmīga ir arī [Eiropas Sociālā harta](#), kas papildina Eiropas Cilvēktiesību un aizsardzības konvenciju ekonomisko un sociālo tiesību jomā. Bērniem ir tiesības uz speciālu aizsardzību pret fizisku un morālu kaitējumu, kam tie ir pakļauti.

Īpaši izceļams Eiropas Sociālās hartas 7. (tiesības uz īpašu aizsardzību pret fizisku un morālu kaitējumu), 11. (veselības aizsardzība), 15. (tiesības uz arodapmācību, rehabilitāciju un sociālo iekārtošanu (bērniem ar invaliditāti)), 17. (mātes un bērna tiesības uz sociālo un ekonomisko aizsardzību) un 19. (migrējošo strādājošo un viņu ģimeņu tiesības uz aizsardzību un palīdzību) pants.

Daudzas no Eiropas Sociālās hartas tiesībām attiecas tikai uz bērniem. Hartas 7. pants nosaka: lai nodrošinātu efektīvu bērnu tiesību uz aizsardzību izmantošanu, valsts cita starpā

apņemas noteikt, ka minimālais vecums pieņemšanai darbā ir 15 gadi, ar izņēmumiem attiecībā uz bērniem, kas tiek nodarbināti īpaši paredzētos vieglos darbos bez kaitējuma to veselībai, morālei vai izglītībai; noteikt to, ka personas, kas vēl ir pakļautas obligātajai izglītībai, netiek nodarbinātas tādos darbos, kas liegtu tiem pilnībā apgūt šo izglītību; noteikt to, ka darba dienas ilgums personām, kas ir jaunākas par 16 gadiem, tiek ierobežots saskaņā ar to attīstības vajadzībām, it īpaši saskaņā ar to nepieciešamību pēc arodapmācības; noteikt to, ka strādājošiem, kas ir jaunāki par 18 gadiem, ir tiesības ne mazāk kā uz trīs nedēļu ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu; noteikt to, ka personas, kas ir jaunākas par 18 gadiem, netiek nodarbinātas nakts darbos, izņemot atsevišķas profesijas, kuras nosaka nacionālā likumdošana vai normatīvie akti; nodrošināt speciālu aizsardzību pret fizisku un morālu kaitējumu, kam tiek pakļauti bērni un jaunieši, it īpaši pret tādu, ko tieši vai netieši var izraisīt to darbs.

Savukārt Eiropas Sociālās hartas 17. pants nosaka: lai nodrošinātu efektīvu mātes un bērna tiesību uz sociālo un ekonomisko aizsardzību izmantošanu, Līgumslēdzējas puses veiks tam nepieciešamos un atbilstošos pasākumus, ieskaitot attiecīgu institūciju un dienestu izveidošanu un uzturēšanu.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas un Eiropas Sociālās hartas saturs nav atklājams bez [Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses](#) analīzes un piemērošanas.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpildi uzrauga Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kuras nolēmumi ir tiesiski saistoši tikai valstij, pret kuru tie ir pieņemti. Vienlaikus ir jāņem vērā, ka visi Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumi veido tiesas judikatūru, līdz ar to, ja vienā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir konstatējusi Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pārkāpumu, tad līdzīgā situācijā lietās pret citām valstīm tā, visdrīzāk, lems tāpat. Visas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas dalībvalstis pēc nozīmīgu Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu pasludināšanas mēdz pārskatīt savas nacionālās tiesību normas, tiesu un iestāžu praksi, lai izvairītos no nelabvēlīga sprieduma nākotnē.

Eiropas Cilvēktiesību tiesā bieži tiek izskatītas lietas par bērnu tiesībām. Tiesa pievērš uzmanību iesaistīto bērnu tiesībām skatot lietas par dažādiem Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pantiem, piemēram, 8. pantu par tiesībām uz privātās

un ģimenes dzīves neaizskaramību, 3. pantu par tiesībām uz aizsardzību pret necilvēcīgu un pazemojošu izturēšanos, 6. pantu par tiesībām uz lietas taisnīgu izskatīšanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, izskatot prasības, ko iesnieguši bērni vai kas iesniegtas bērnu vārdā, bieži atsaucas uz ANO Bērna tiesību konvenciju, tomēr tā sistemātiski nepiešķir ANO Bērna tiesību konvencijai izšķirošu nozīmi.

Piemēram, lieta [Maslov pret Austriju](#) attiecas uz pieteikuma iesniedzēja izraidīšanu no valsts, kas kā nepilngadīgais bijis notiesāts par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka tādos gadījumos, kad ir piemērojami izraidīšanas pasākumi pret nepilngadīgu likumpārkāpēju, pienākums ņemt vērā bērna vislabākās intereses ietver pienākumu veicināt bērna reintegrāciju saskaņā ar ANO Bērna tiesību konvencijas 40. pantu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka reintegrāciju nav iespējams panākt, izraidot personu un tādā veidā pārraujot saikni ar ģimeni vai sabiedrību. Tātad ANO Bērna tiesību konvencija ir viens no pamatiem, ko tiesa ir izmantojusi, lai secinātu, ka izraidīšana no valsts ir nesamērīga iejaukšanās pieteikuma iesniedzēja tiesībās saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantu (tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību).

Dažos gadījumos ANO Bērna tiesību konvencijā formulētajiem bērnu tiesību principiem ir bijusi liela ietekme uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas argumentāciju, jo īpaši uz Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu) interpretāciju saistībā ar attieksmi pret bērniem, kas nonākuši konfliktā ar likumu. Apcietinājums jāizmanto tikai kā galējais līdzeklis. Tas nozīmē, ka katru reizi, kad valsts iestādēm ir jālemj par bērna apcietināšanu, tām vispirms būtu pienācīgi jāizvērtē alternatīvas, lai aizsargātu bērna labākās intereses (ANO Bērna tiesību konvencijas 40. panta pirmā daļa). Apcietināšana būtu jāapsver tikai tad, ja alternatīvi risinājumi nav iespējami. Apcietināšana būtu jāpiemēro tikai uz visīsāko laiku un saskaņā ar atbilstošām materiālajām un procesuālajām garantijām. Ņemot vērā bērnu vecumu un neaizsargātību, aizturēšanas gadījumā bērniem pienākas īpašas tiesības un garantijas.

Piemēram, lietā [Nart pret Turciju](#) 17 gadus vecais pieteikuma iesniedzējs tika apcietināts, jo tika turēts aizdomās par pārtikas veikala aplaupīšanu. Viņam bija piemērots pirmstiesas apcietinājums uz 48 dienām pilngadīgo personu cietumā. Īpaši uzsverot, ka pieteikuma

iesniedzējs ir nepilngadīgs, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka nepilngadīga apcietināšana pirmstiesas procesa laikā būtu jāizmanto tikai kā galējais līdzeklis un uz iespējami īsāku laiku, taču, ja apcietinājums ir absolūti nepieciešams, nepilngadīgie būtu jānošķir no pilngadīgām personām. Šajā konkrētajā gadījumā iestādes bija mēģinājušas pamatot pirmstiesas apcietinājumu ar faktiski pieejamiem pierādījumiem, bet Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka ar šo iemeslu vien nevar attaisnot pieteikuma iesniedzēja apcietinājuma ilgumu. Tāpēc tiesa šajā lietā konstatēja Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta trešās daļas pārkāpumu (tiesības uz brīvību un drošību).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas un ANO Bērna tiesību konvencijas pieejas neatšķiras attiecībā uz bērnu uzklauššanu tiesā. ANO Bērna tiesību konvencijas 12. panta pirmajā daļā ir apstiprināts, ka bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, ir tiesības brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar. Bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.

Arī Eiropas Padomes [Konvencijā par bērnu tiesību piemērošanu](#) ir aplūkotas bērnu tiesības brīvi paust savu viedokli. Šīs konvencijas mērķis ir veicināt bērnu tiesības, piešķirot viņiem īpašas procesuālas tiesības ģimenes lietu procesos tiesu iestādēs, jo īpaši procesos, kas saistīti ar vecāku varas izmantošanu, piemēram, attiecībā uz dzīvesvietas noteikšanu un saskarsmi ar bērniem. Konvencijas par bērnu tiesību piemērošanu 3. pantā bērniem kā procesuālas tiesības ir piešķirtas tiesības būt informētiem un izteikt savu viedokli procesa laikā. Saskaņā ar 4. pantu bērniem ir piešķirtas tiesības lūgt iecelt īpašu pārstāvi tiesas notiekošā procesā, kas viņus skar. Saskaņā ar 6. pantu iestādēm jāraugās, lai bērns būtu saņēmis visu nepieciešamo informāciju, attiecīgos gadījumos bērns personīgi jākonsultē un jāļauj bērnam izteikt savu viedokli.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa regulāri atjauno [prakses apkopojumus](#) par bērna un vecāku tiesībām, kā arī nepilngadīgo aizsardzību.

Eiropas Sociālās hartas satura atklāšanā nedrīkst ignorēt Eiropas Sociālo tiesību komitejas [ziņojumus un lēmumus](#).

Eiropas Sociālo tiesību komitejā darbojas neatkarīgi un objektīvi eksperti, kas pieņem lēmumus par valsts tiesību aktu un valsts institūciju lēmumu atbilstību Eiropas Sociālajai hartai,

izmantojot kolektīvo sūdzību procedūru vai valstu ziņošanas procedūru. Valstis un starptautiskas organizācijas var iesniegt kolektīvas sūdzības pret valstīm, kas ir Eiropas Sociālās hartas dalībvalsts un ir pieņēmušas sūdzību procedūru. Līdz šim komiteja ir izskatījusi sūdzības, lai noskaidrotu, vai valstis ir pārkāpušas bērnu tiesības saskaņā ar tādiem Eiropas Sociālās hartas jautājumiem kā bērnu ekonomiska ekspluatācija, bērnu fiziskā neaizskaramība, migrantu bērnu tiesības uz veselību un piekļuve izglītībai bērniem ar invaliditāti.

Piemēram, lietā [*International Commission of Jurists \(ICJ\) pret Portugāli*](#) tika secināts, ka liels skaits bērnu Portugālē (aptuveni 200 000 bērnu) strādāja apstākļos, kas ietekmēja viņu veselību. ICJ apgalvoja, ka Portugāle pārkāpj Eiropas Sociālās hartas 7. panta 1. punktu, pienācīgi neuzraugot bērnu darbu. Portugāles valdība apstrīdēja šo statistiku, apgalvojot, ka strādāja ne vairāk kā 27 000 bērnu, no kuriem tikai 2500 bērni bija algoti darbinieki un tika nodarbināti pretrunā ar hartu. Portugāles valdība atzīmēja pasākumus, ko tā ir veikusi, lai novērstu bērnu darbu, un aizstāvēja savas Darba inspekcijas darbu. Eiropas Sociālo tiesību komiteja uzskatīja, ka sūdzība ir pieņemama un ka situācija neatbilst Eiropas Sociālajai Hartai. Komiteja uzskata, ka hartā paredzētais bērnu darba aizliegums attiecas uz visu bērnu darbu visās ekonomikas nozarēs un uzņēmumu veidos, tostarp ģimenes uzņēmumos, neatkarīgi no tā, vai tas tiek apmaksāts vai neapmaksāts. Vienīgais izņēmums ir “viegls darbs”. Komiteja atzinīgi novērtēja Portugāles stingros tiesību aktus — viss darbs, ko veic bērni, kas jaunāki par 15 gadiem, ir nelikumīgi. Taču saskaņā ar pašas valdības statistiku vairāki tūkstoši bērni veica darbu, pārkāpjot hartu un Portugāles likumus. Ievērojams skaits bērnu veica neapmaksātu darbu tādā nozarē kā lauksaimniecība, kas nav viegls darbs. Turklāt darba ilgums bieži bija pārmērīgs.

Pašnovērtējuma jautājumi

Cik ir ANO Bērnu tiesību konvencijas pamatprincipu?

- 1) 2
- 2) 4
- 3) 6
- 4) Nav noteikta skaita

Kurš no uzskaitītajiem principiem ir viens no ANO Bērnu tiesību konvencijas pamatprincipiem?

- 1) Taisnīgums.
- 2) Bērna līdzdalība un uzklauššana.
- 3) Tiesiskums.
- 4) Samērība.